

**No God, No Science? Theology,
Cosmology, Biology**

Michael Hanby

Chichester, West Sussex:

Wiley-Blackwell, 2013

Dialogen mellan teologi och evolutionär biologi är i våra dagar helt nödvändig eftersom så mycket står på spel – frågan om vad livet är, vad en människa är, hur människan förhåller sig till de övriga djuren och vilken som är hennes plats i kosmos. Är en evolutionär förståelse av livets utveckling överhuvudtaget förenlig med den kristna teologins grundbegrepp? Olika typer av teologier kommer naturligtvis att besvara en sådan fråga på olika sätt.

En viss typ av teologi ser behov av en radikal revision av teologin för att möta evolutionismens utmaning. Processteologin menar exempelvis att idén om en allsmäktig Gud måste överges till förmån för ett gudsbegrepp som drar in Gud i världens utvecklingsskeende, som en sorts svag kraft som verkar mot ett givet mål. Catherine Kellers bok *Face of the Deep: A Theology of Becoming* kunde vara ett exempel på en sån approach. En annan typ av teologi står fast vid ett mer klassiskt gudsbegrepp, men menar att det är helt förenligt med evolutionism, eftersom man kan tänka sig att Gud är den som ytterst leder evolutionen. Här tänker man på Francis Collins bok *Evolutionens Gud* och på den företrädesvis evangelikala grupp som samlats under beteckningen Biologos (www.biologos.org). En tredje position, som visserligen har mycket gemensamt med den andra, är emellertid mera radikal. Här menar man att teologin inte bara är kompatibel med Darwin, utan till och med nödvändig för att rädda

biologin från sig själv. Den mest omdiskuterade boken som företräder en sån position är säkerligen Conor Cunninghams *Darwin's Pious Idea: Why the Creationists and the Ultra-Darwinists Both Get It Wrong*, men till den senare kategorin skulle jag nu också vilja räkna Michael Hanbys *No God, No Science?* Hanbys är inte fullt så yvig som Cunninghams; den framstår som något mera sansad och noggrann i sin argumentation, utan att för den skull bli torr. Den är definitivt ett välkommet tillskott till den typ av dialog mellan teologi och naturvetenskap som innebär att teologin inte bara reagerar och anpassar sig, utan också kommer med egna anspråk.

Hanby står tydligt i en klassisk katolsk tradition inspirerad av framförallt Augustinus och Thomas av Aquino, såsom dessa återupptäcktes i den moderna katolska teologin av tänkare som Henri de Lubac och Hans Urs von Balthasar. Men han återvänder också ständigt till andra tidigare teologer och placerar sig därmed i vad som skulle kunna kallas en återfinnandets teologi (*retrieval theology*). Själva grundargumentet i boken, det som orienterar hela projektet, är att den klassiska teologins skapelselära – *creatio ex nihilo*, skapelse ur intet – förstådd i hela sitt filosofiska djup, måste vara utgångspunkten för all teologisk interaktion med den evolutionära biologin. Det filosofiska djupet ifråga utgörs av den grekiska filosofitraditionen (Platon och Aristoteles, och deras kombination i nyplatonismen) plus den kristna tanken på existens som något icke nödvändigt och som djupast sett en delaktighet i Guds egen existens. Komplexiteten i skapelsesteologin och den därpå

följande metafysiska traditionen ägnas mycket stort utrymme i boken. Läsaren bör förbereda sig på en gedigen utbildning i skolastisk filosofi på över 400 sidor, även om en hel del av dessa också upptas av en interaktion med samtida evolutionsbiologi.

I den första av bokens tre delar behandlas frågor av principiell och historisk karaktär. Inte minst förklaras relationen mellan vetenskap, filosofi och teologi. Hanby argumenterar för att vetenskaperna redan från början förutsätter en verklighet att utforska, och att de därmed redan från början implicit gör grundläggande metafysiska antaganden. Men de förutsätter också att den givna världen är i någon mening ordnad och att det är möjligt att vetenskapligt utforska denna ordning. Roten till detta – till ett begrepp om kosmos – menar Hanby, finns visserligen i den grekiska filosofin, men det är först när den kristna teologin kompletterar detta tänkande med sin skapelsemetafysik som frågan om Varat ges sitt fulla djup. I synnerhet som den kristna skapelse-teologin kommer att understryka att världen och dess strukturer inte är nödvändiga, så att man måste börja ställa frågor om varför saker överhuvudtaget är till, och varför de är som de är. Vetenskap i den empiriska bemärkelsen kan därmed ta sin början.

I den andra delen fortsätter Hanby att berätta historien om hur vi kom att tänka som vi gör idag – och det är en historia om förfall, ett förfall från det tidiga och medeltida tänkandets landvinningar. Med den moderna vetenskapen reducerades naturen till en maskin, och Gud till ett objekt bland andra i samma värld; det övernaturliga skildes från det naturliga. En konsekvens av detta blev att Guds handlande i världen i allt högre grad kom att uppfattas som en konkurrerande kraft i förhållande till andra inomvärldsliga

orsaker. Det handlar alltså fortfarande om den nära relationen mellan teologi och vetenskap – justeringar i den ena delen leder till justeringar i den andra, och för Hanby innebär detta att en bristfällig teologi föder en bristfällig syn på verkligheten. I förlängningen av detta kommer Darwins evolutionsteori med samma grundläggande moderna antaganden (förmedlade genom teologen William Paley), och Hanby visar effektivt hur Darwins egen teori inte alls var fri från teologi – den var i själva verket en skuggbild av den typiskt moderna teologin och naturfilosofin.

Vad Hanby säger är att den Gud som evolutionsbiologin kom att förkasta redan var långt ifrån den Gud som den tidiga kristna teologin trodde på, det var en Gud vars distinkta konturer framträder först med moderniteten. Detta är illa för teologin, men lika illa för biologin. Hanby menar nämligen att den nya naturfilosofin inte förmår tänka "organismen" på ett koherent sätt. Detta exemplifieras genom en genomgång av den samtida evolutionsbiologin, såsom den tagit form efter syntesen mellan Darwins teori och genetiken. Till skillnad från den tidigare evolutionsteorin kunde man nu vetenskapligt förklara principerna för arvsanlag och slumpvisa mutationer så att Darwins naturliga urval har något att arbeta med. Det förblir emellertid oklart vad det är som överlever och utvecklas i det här scenariot. Är det generna själva, eller organismen, eller rentav arten? Och har den moderna evolutionsteorin överhuvudtaget resurser att begreppsloggöra vad en organism eller en art skulle kunna vara? Hanby menar att det är omöjligt med den metafysik som växer fram i moderniteten och som evolutionsteorin därför bygger på – en mekanistisk filosofi som förkastar naturliga helheter till för-

mån för aggregat av externt relaterade delar. Men en organism är en sammanhållen enhet som består genom materiella förändringar, inte bara en uppsättning delar. För att tänka organismen på ett koherent sätt krävs ett återtagande av de tankesätt som utarbetades när den Aristoteliska tradition mötte den kristna skapelsemetafysiken. Hanby är inte ute efter att korrigerera den empiriska vetenskapen här, men så mycket mera det filosofiska ramverk inom vilket vetenskapen görs begriplig.

I bokens tredje och avslutande del tas en mera direkt teologisk vändning. Här står inte längre idéhistoria och en kritisk genealogi i centrum, utan spekulering och konstruktiv teologi. I ett inledande kapitel fördjupas förståelsen av skapelseläran – *creatio ex nihilo*. Det är starkt teologiskt förankrat i inkarnationslära och trinitarisk teologi och samtidigt filosofiskt sofistikerat. Hanby lyckas visa hur den kristna skapelseläran växer fram ur ett distinkt teologiskt behov av att skilja Gud från världen, för att bevara Guds transcendens och majestät, men att skapelseläran på samma gång därför kommer att försvara den skapade världens integritet som något annat än Gud, något i sin egen rätt. Konsekvensen av detta för dialogen mellan teologi och vetenskap är att Skaparen och skapelsen inte konkurrerar med varandra om det kausala utrymmet, så att säga. Istället måste Guds skapelsehandling förstås som det som på det mest fundamentala planet etablerar skapelsen, med sitt nätverk av orsak och verkan. Vetenskapen kan (och bör) studera dessa orsaker just därför att de över huvud taget är.

Absolut grundläggande för en teologisk förståelse av evolutionär biologi är alltså den distinktion som klassisk teologi gör mellan den första orsaken (genom vil-

ken allt som är ges sin existens) och sekundära orsaker, som är möjliga att undersöka empiriskt. Och dessa två står inte i kontrast till varandra. Det kausala nätverk genom vilket evolutionen opererar konkurrerar inte med Gud, men beror för sin existens på den första orsaken.

Bokens näst sista kapitel innehåller en oerhört intressant reflektion om huruvida det är möjligt att på något sätt erfara den metafysik det här talas om, nämligen det mysteriösa som ligger i detta att saker och ting existerar. Hanbys argumentation är ofta negativ i den meningen att han visar på det absurda i alternativa positioner, men här indikerar han, genom några exempel, hur man kan komma att ”se” världen genom den här typen av metafysik. Här närmar vi oss det som teologin – men faktiskt också filosofin – talat om som ”kontemplation”. Det inte frågan om någon teorilös direkt observation av alltings ontologiska rot i Gud, utan snarare om att kultivera ett seende, informerat av skapelse-teologiska insikter, som är öppet för världens ontologiska mysterium. ”For at the heart of each thing is the mystery of being, and at the heart of the mystery of being is the mystery of God” (363).

Men varför ska man alls omfamna ett skapelse-teologisk ramverk för evolutionsteorin? Hanby argumenterar till slut för att endast den metafysik som följer ur skapelse-teologin förmår rädda evolutionismen från sig själv – från en förståelse av världen så reduktionistisk att inte ens livet själv ryms, och därmed inte heller biologin – det vetenskapliga studiet av det biologiska livet – eller människan. Det skapelse-teologiska perspektivet innebär inte ett förkastande av evolutionsteorin, som Hanby ser det, men en metafysik där fenomenen faktiskt får plats. Inte bara livets fenomen, utan också erfarenheten

av att faktiskt vara till utan att det på något sätt var nödvändigt att det skulle vara så – världens och människans absoluta kontingens.

För den som vill ha en riktigt gedigen ingång i vad man skulle kunna kalla en klassisk ”kristen filosofi” och dess relation till den evolutionära biologin, långt bortanför uttjatade stereotyper, är detta en utmärkt bok. Den kräver en hel del av läsaren, och en del filosofiska förkunskaper torde vara nödvändiga. Man bör kanske också uppmärksamma att det inte förekommer någon reflektion om evolutionsläran i förhållande till den ena eller den andra bibeltexten, eller till de systematisk-teologiska frågor som annars ofta präglar debatten. Det finns flera mer självklara och användarvänliga böcker inom det här fältet, men när det gäller den filosofiska och teologiska nivån är det här en svårslagen bok. Den rekommenderas varmt.

Andreas Nordlander

Lektor i tros- och livsåskådningsvetenskap,
Göteborgs universitet

Släpp fången loss! ”Gud” bland metaforer och apofatiska provisorier

K.G. Hammar

Stockholm: Verbum, 2015

K.G. Hammars senaste bok, *Släpp fången loss!* är en personlig och teologiskt medveten bok om Gud, skriven för vad jag uppfattar en bred läsekrets. De akademiska teologerna får tillräckligt mycket för att kunna ta Hammars tankar på allvar och lekmannen kan relativt enkelt tillgodogöra sig dem och fundera vidare. Språket är direkt och vackert.

I boken vill Hammar, som titeln antyder, frigöra Gud från olika bindningar, de flesta gäller språkets makt att förkrympa

och objektifiera det som omtalas. Om jordiska ting fungerar språket ofta väl men när man skall tala om Gud bryts språket ner. Våra ord och begrepp rymmer inte mysteriet Gud.

En annan bindning som Gud behöver frigöras från, enligt Hammar, är traditionerna och tolkningarna. Traditionen gör att orden blir – Fader, Son, Ande ... kyrka, Kristus, inkarnation – fångslena, färdiga svar på frågor som inte längre ställs. Men, menar Hammar, all tradition måste tolkas och ingen har ett egentligt tolkningsföreträde. Vi kan omförhandla traditionens erfarenheter i ljuset av samtidens och så revidera de grundläggande orden för den kristna tron. Ja vi inte bara kan, vi *måste* göra detta för att Gud inte skall bli en fånge i traditionernas stelbenta värld.

En tredje bindning är filosofisk och ärendet löper som en röd tråd genom hela boken. Den grekiska filosofin inspirerade de tidiga kristna att begreppsliggöra Gud, enligt Hammar, i termer av en natur, essens eller väsen med bestämda egenskaper. Gud så förstådd blir ett ting bland andra ting, något som kan gripas eller definieras. I likhet med den postmoderna kritiken av metafysiska och traditionella termer för Gud menar Hammar att detta leder till maktspråk där vi dominerar Gud. Dessutom kan Gud bli ett instrument för min vilja till makt och dominans över andra.

Mot denna bakgrund ställer Hammar upp ett antal metaforer för Gud – som berättelse, verb, Omega, vilja, fråga, möjlighet och ande. En metafor leder tanken vidare, är medvetet otydlig, öppen och inte kontrollerande. Metaforen gör också ett motstånd mot våra tendenser till att fånga Gud i orden, den låter sig inte utan vidare intvingas i en tolkningstradition. Till detta lägger också Hammar sig i linje